

Rudolf G. Ardelt, Zwischen Demokratie und Faschismus. Deutschnationales Gedenkengut in Österreich 1919—1930. Wien-Salzburg 1972; strani 212 + XVI bibliografije.

Tema, ki se jo je avtor lotil, pomeni novost v avstrijskem zgodovinopisju. Gre za poskus prikaza (analize) usmeritev tistega dela avstrijske družbe, ki se vključuje v predzgodovino avstrijskega fašizma in nacizma. Avtor skuša predvsem skicirati odnos nemškonacionalnega tabora do takratnega sveta, njegovo nastopanje ter vlogo rasizma, antisemitizma in nacizma v tem taboru. Za predmet raziskave mu je služil nemškonacionalni tisk, pri čemer je odbiral glasila posameznih smeri avstrijsko-nemškega nacionalnega tabora: tisk Velikonemcev, Nemškega telovadnega društva (Deutscher Turnverein) kot glasila »militantno nacionalnega« krila, »Zveze Vsenemcev« (»za tradicionalistično-malomeščanske skupine«), takratne Nationalsocialistične delavske stranke Avstrije (NDAP), s stališča njenega odnosa od Vsenemcev in do nacistične stranke v Nemčiji, glasilo nacionalističnega »Nemškega kluba« na Dunaju ter še nekatere glasila.

Med ugotovitvami, do katerih avtor prihaja, bi uvodoma podčrtali njegovo opozorilo na odnos nemškonacionalnega tabora do delavskega gibanja. Ardelt ugotavlja, da je bila ost tega tabora nastopanje proti nevarnosti proletarizacije in pauperizacije meščanstva ter proti podcenjevanju meščanstva ter njegovega prispevka za dobrobit družbe. Nosilna socialna struktura nacionalnih strank, društev, zvez in združenj je po tej analizi izhajala iz srednjega meščanskega sloja. Zanimivo je dalje opozorilo na združevanje avstrijskega nemškonacionalnega tabora po koncu prve svetovne vojne. Tako so se leta 1920 združile v »Velikonemško ljudsko stranko« (Grossdeutsche Volkspartei) dotedanje številne nacionalistične skupine. Sledil je poskus po združitvi nove stranke s stranko velikega (koroškega op.) kmeta, imenovano Landbund, s stranko takratnih nacistov ter z nemškimi meščanskimi nacionalci, vendar poskus ni uspel. Leta 1923 nacisti znova odklonijo koalicijo z Velikonemško stranko ter je celo obdolžijo »kapitalistične usmeritve« in nerazumevanja delavskega vprašanja. Med reakcijo Velikonemcev na napade take vrste najdemo tudi očitek o »požidenih« nacionalnih socialistih. In še en očitek: naciste se je obtoževalo razrednega boja (l. 1926). Značilno je, da v tem času velikonemški meščanski tabor nastopa tako do nacistov (ti so bili pristaši Strasserjeve smeri) z istimi argumenti, kot proti »požideni« socialni demokraciji. To pa so bili antisemitizem, očitek zlorabe »nacionalne« agitacije in podobno.

Tu pa smo že pri eni glavnih sestavin nemškonacionalnega idejnega in miselnega sveta, pri antisemitizmu in rasizmu. Značilno je, da pripisuje ta tabor izrodke kapitalizma »Nemcem« in sicer Židom ter njihovi vlogi v takratnem gospodarskem življenju. V Židih vidi ta svet pripadnike »manjvredne« rase ter krivca za takratno krizo. Nordijski rasi se temu nasproti pripisuje izjemne kvalitete, nasprotno pa se drugim narodom oziroma rasam pripisujejo negativni znaki. V podkrepitev nakazanih dejstev Ardelt ugotavlja vrsto zanimivih trditev in stereotipov. Predvsem pa je podčrtati njegovo opozorilo, da so načela o »rasni čistosti« veljala v Avstriji že v »prednacističnem času«. Tu je šlo za arizacijo različnih organizacij in društev, za izključno uporabo »nemške pisave« (gotice), viden je bil jezikovni purizem, pa tudi uporaba

nemškega poznamenovanja mesecev v različnih občilih; list »Alldeutsche Tagblatt« pa je celo uvedel novo štetje let, in to po bitki pri Noreji. Ardelt ugotavlja da je vodila neposredno v nacizem (mišljena je tu kasnejša Hitlerjeva usmeritev op.) poudarjena zahteva nemških nacionalcev in njihovih organizacij po »rasni higijeni« in »rasni skrbi« kot tudi zahteva po posebnem položaju vseh tistih, ki ne bi mogli dokazati pripadnosti k arijski rasi. Zanimivo je tudi opažanje, da »rasni nauk« pomeni »znanstveno izhodišče ideologije protirevolucije in imperialističnega zatiranja drugih držav in narodov«. — V avstrijski publicistiki tistega časa se pojavljajo tudi stališča, po katerih je »Žid« »univerzalni grešni kozel« za vse storjeno v preteklosti in sedanjosti. Sem moremo prišteti tudi trditve, da so »Židje« krivi poraza leta 1918. Dogodki v letih 1918/19 v Avstriji pomenijo tako uspel poskus »svetovnega židovstva«, da bi doseglo vladno nad Nemci. To velja tako za demokratičen družbeni red, kot za udeležbo socialne demokracije oziroma vseh marksističnih skupin oziroma strank. Takratna revolucija (oz. revolucionarno vrenje op.) v Rusiji, Nemčiji in v Avstriji se prikazuje kot delo židovstva. Pojavljale so se tudi trditve, da cilji socializma oziroma komunizma nasprotujejo »nemški biti«. Iz leta 1919 je še omeniti zahtevo ene nemškonacionalnih strank (Einigungspartei) po uvedbi posebnega nacionalnega katastra za Žide, njihovo pripustitev v urade sorazmerno s katastrom, dalje prepoved vseljevanja židovskega prebivalstva ter izgon po prvi svetovni vojni priseljenih Židov iz Vzhoda. Vsenemci pa so se v tem času borili proti pravni in politični enakopravnosti Židov; kot izhodišče so jim pri tem služili pogledi stranke na vlogo takratne socialne demokracije. Značilen je tudi podatek, da je bil »Avstrijski turistični klub« »Österr. Turistenklub« »ariziran« že leta 1921! Predvsem pa naj podčrtamo Ardeltovo ugotovitev, da je bil »antisemitizem posebno v Avstriji že dolgo pred Hitlerjem dosegel ostrino, ki v ničemer ni zastajala za nacionalnim socializmom v ogorčenem preganjanju židovskih sodržavljanov«.

Med vprašanji, ki se jih Ardelt dotika, bi še posebej omenili razglabljanja avstrijsko-nemških nacionalnih krogov o vprašanih naroda, narodnosti. Tu bi predvsem poudarili mitologiziranje vloge naroda in narodne skupnosti. Dogajanje po prvi svetovni vojni je po tem gledanju pomenilo »smrt« oziroma »propad« nemškega naroda. Za »povzročitelje« takega stanja naj bi veljali marksisti in Židje, večkrat pa tudi katoliška cerkev. Značilna je še zahteva, postavljena v glasilu »Vsenemške zveze« po »nacionalizaciji vsega nemškega naroda« v službi rešitve pred politiko antante in boljše vizma in gotovo ne preseneča, da je to zahtevo leta 1930 ponovil predsednik dunajskega »Nemškega kluba« dr. A. Seyss-Inquart (kasnejši vojni zločinec).

Z nakazanimi stališči je povezan tudi pogled nemško nacionalnih krogov na vprašanje državne ureditve. Parlamentarizem in demokracija se nista vrednotila kot primerna nemštvu, pač pa je bila večini nemškonacionalnih skupin bližja stanovska politična organizacija (in to v raznih variantah). Velikonemci so na primer zagovarjali uvedbo kombiniranega parlamentarno-stanovskega sistema, v katerem bi zvezni zbor avstrijskega parlamenta imel značaj posebnega gospodarskega sveta. Taka ureditev bi po njihovem prepričanju vodila k ureditvi socialnih nasprotij in napetosti in k integraciji delavstva v meščanski družbeni sistem. Med modeli »stanovske« ureditve naj omenimo še predlog avstrijskega nacista Rudolfa Junga, po poreklu sudetskega Nemca, ki je

odpravljaj politični pluralizem, predvsem pa se v nasprotju z velikonemci, ki so izhajali iz obstoja industrijske družbe, orientiral na srednjeveško cehovsko in stanovsko delitev družbe (torej kritika obstoječe družbe). Model je še zahteval »nacistični svetovni nazor« ter totalno »reformo življenja«.

Ardelt ugotavlja, da je pomenila tako avstrijskim svobodomiselcem kot tudi krščanskim socialcem takratna avstrijska ustava instrument socialnodemokratske politike; pri tem se je velikonemška ost upirala proti vplivnosti delavske stranke, vplivnost kakršno je omogočala ustava. Pri tem so se velikonemci v marsičem naslanjali na tradicijo parlamentarizma izpred leta 1918 in to predvsem na Bismarckovo z avtoritatizmom podkrepilno koncepcijo, pri čemer je stranka zagovarjala socialno harmonijo. Za razumevanje razvoja Avstrije po letu 1927 pa je vsekakor upoštevati očitek vsaj radikalnejšega dela meščanstva nakazanim stališčem, pri čemer je ta del meščanskega sloja izhajal iz lastnih gospodarskih interesov ter videl izhod iz obstoječih razmer v diktaturi in v »radikalnejših rešitvah«.

Ob koncu knjige analizira avtor še stališča avstrijskega nemško-nacionalnega tabora do fašizma. Pri tem ugotavlja obstoj dveh skupin. Prva je po njegovem odklanjala fašizem, čeprav je tudi pri njej najti vrsto za fašizem značilnih sestavin (civilizacijska kritika, kritika marksizma, obramba meščanskega življenja) ter na skupino, ki jo je nedvomno šteti k fašizmu. Kot reprezentanta prve skupine omenja stranko avstrijskih Velikonemcev. Ugotavlja, da je dejstvo, da je bila stranka v prvih povojnih letih v vladi, vodilo k njeni poglobljeni odtujitvi od nemškonacionalnih (narodnih) organizacij in skupin. Opozarja tudi, da je pogojilo vstop stranke v vlado njeno nasprotstvo z avstrijsko socialno demokracijo (do tega časa člana vladne koalicije!).

Med fašistični ideologiji bližnjim skupinam ugotavlja Ardelť dve različni koncepciji. Prva je imela za cilj stanovsko državo ter zavračala industrijsko družbo kot »nemoderno«. Druga koncepcija pa je izhajala iz »izkušenj« vojne in njenih posledic. V nasprotju s prvo skupino je ta skupina zagovarjala pridobitve industrijske družbe in sodobnega življenja. Značilno je tudi, da so se te »nacionalne« (narodne, völkisch) skupine najprej usmerile na italijanski fašizem. Pokazalo se je tudi da so bili nastopi treh skupin proti socialni demokraciji (mišljeni so fašistoidni Heimwehri) bolj uspešni kot pa politični »instrumentarij« velikonemcev, ali drugače rečeno: njihova prisotnost v parlamentu in v vladi.

V celoti gre pri Ardelťovi knjigi za zanimivo raziskavo, ki ne razgrinja le ideologije tistih silnic, ki so tako usodno vplivale na prvo avstrijsko republiko in na njen konec, ampak ima poudarjene odmeve tudi današnji čas. Spominimo se le razmer in pojavnost nakazanih silnic na današnjem avstrijskem Koroškem. V analizi Ardelť ugotavlja, da se nemško nacionalne, idejne sestavine medvojnega obdobja ne da abstrahirati od fenomena, ki ga predstavlja »fašizem«. Sestavine tega sveta pa nista bili le zahteva po anšlusu in misel na Veliko Nemčijo, ampak je bila mnogo bolj koncepcija, simbolizirana s pojmi »nacionalen«, »narodnjaški« (völkisch), »narod«, »Nemčija«, »nemški«, »nenemški«, »židovski«.

Tone Zorn